

ارزیابی کیفیت اقدامات تسهیل‌گری دولت در زمینه زیرساخت‌های بازرگانی خارجی

مقدمه.....	۴
نقش لجستیک و زیرساخت‌های تجاری در رقابت‌پذیری اقتصادی.....	۶
مفهوم تسهیل تجاری و نقش کانونی آن در رقابت‌پذیری.....	۹
آشنایی با موافقت‌نامه تسهیل تجاری و الزامات کلیدی آن.....	۱۱
معرفی رویه‌ها و ابتکارات تسهیل‌گرانه دولت در بهبود زیرساخت‌های نرم در تجارت خارجی.....	۱۳
تسهیل تجاری در آینه شاخص‌های بین‌المللی.....	۱۶
الف) شاخص توانمندسازی تجاری.....	۱۶
ارزیابی وضع موجود و چالش‌های اصلی کشور با نگاه به تجارب جهانی.....	۱۹
نگاهی به زیرساخت‌های مشوق صادرات.....	۲۰
آسیب‌شناسی وضع موجود.....	۲۰
۸-۱-۱- نظام مشوق‌های صادراتی.....	۲۰
۸-۱-۳- ساختار مناطق آزاد و ویژه صادراتی.....	۲۱
۸-۱-۴- کاستی‌های مزمن و ساختاری بخش خصوصی در صادرات.....	۲۱
۸-۱-۵- ضعف حکمرانی در حوزه حمایت از صادرات.....	۲۱
۸-۱-۶- محدودیت‌های ناشی از اثرات تحریم.....	۲۲
۸-۲- راه کارها.....	۲۲
۸-۲-۵- مشوق‌های صادراتی.....	۲۲
۸-۲-۲- تامین مالی صادرات.....	۲۳
۸-۲-۳- مناطق آزاد و ویژه اقتصادی.....	۲۴
• بازبینی سیاست‌ها و نظام حکمرانی مناطق ویژه و آزاد با هدف فرآوری برای صادرات.....	۲۴
• جذب سرمایه‌گذاری مستقیم صادرات‌گرا در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی.....	۲۴
• اصلاح نظام حکمرانی موثر در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی.....	۲۴
• بازتعریف نقش مناطق آزاد با توجه به پتانسیل صادراتی آن‌ها.....	۲۴
• استقرار کامل گمرک در مناطق آزاد برای نظارت موثر.....	۲۴
• تعبیه سازوکارهای عینی سنجش عملکرد مستمر.....	۲۴
• حذف مناطق آزاد و ویژه بدون توجیه اقتصادی مبتنی بر عملکرد.....	۲۴
۸-۲-۴- کاستی‌های مزمن و ساختاری بخش خصوصی در صادرات.....	۲۴
• تقویت همکاری و ایجاد ائتلاف‌های صادراتی در بازارهای هدف.....	۲۴
• تقویت نظام استانداردها و مقررات فنی تامین کیفیت محصول.....	۲۴
• حمایت از توسعه نظام مدیریت تضمین کیفیت.....	۲۴
• تسهیل و تشویق شکل‌گیری تشکل‌های تخصصی صادرات محور.....	۲۴
• تقویت بخش خصوصی و تعاونی در حوزه صادرات.....	۲۴

- تقویت نظام های قانونی و حقوقی برای حمایت از مقیاس اقتصادی تولید بنگاه‌ها..... ۲۴
- ۵-۲-۸- ضعف حکمرانی در حوزه حمایت از صادرات..... ۲۴
- اصلاح و تنقیح قوانین و مقررات ذیربط..... ۲۴
- بازپیرایی تشکیلات کلان دولت در جهت استقرار یک نظام کارآمد و هماهنگ ۲۴
- تشکیل کمیته ملی تسهیل تجاری با اهداف کمی برای بهبود مستمر فضای کسب و کار..... ۲۴
- تقویت سازوکارهای اجرایی حمایت از مالکیت فکری ۲۴
- تعبیه سازوکارهای جبرانی برای نوسانات اقتصاد کلان..... ۲۴
- طراحی و بکارگیری یک نظام نرخ ارز منعطف و موثر با اهداف حمایت از صادرات..... ۲۵
- تولید و نشر اطلاعات و تامین مستمر اطلاعات تجاری ۲۵
- تقویت نهادهای دیپلماتیک و اعزام رایزنان تجاری به بازارهای هدف صادراتی..... ۲۵
- حمایت از مقیاس مناسب صادراتی و اصلاح سازوکارهای قانونی ۲۵
- تشکیل میزهای کشوری برای کشورهای هدف ۲۵
- توسعه خدمات تخصصی بازرگانی(بیمه، حمل و نقل، امور بانکی، گمرکی، ضمانت‌نامه صادراتی)..... ۲۵
- ارائه خدمات ترویج تجاری (اعزام هیات ها و برگزاری نمایشگاه های تجاری)..... ۲۵
- ارائه خدمات مشاوره ای، بازاریابی و آموزشی به صادرکنندگان ۲۵
- کمک به برندسازی و ایجاد برندهای ملی در حوزه های مختلف ۲۵
- کمک به شکل گیری واسطه های صادراتی (شرکت های مدیریت صادرات و کنسرسیوم ها)..... ۲۵
- محدودیت های ناشی از تحریم..... ۲۵
- تلاش برای رفع تحریم ها از مسیر کانال های دیپلماتیک..... ۲۵
- پیش بینی سازوکارهای اضطراری کاهنده اثرات تحریم ۲۵
- تقویت مناسبات تجاری و اقتصادی با کشورهای غیر متخاصم ۲۵
- تقویت حضور فعالانه در پیمان های تجاری دوجانبه و چندجانبه ۲۵
- تشکیل ائتلاف های تجاری منطقه ای ۲۵
- استفاده از ابزارهای جایگزین و فرصت های نوین تجاری نظیر رمزارزها و روش های تهاتری ۲۵
- انعقاد پیمان های دوجانبه پولی با شرکای تجاری و توسعه سازوکارهای اجرایی مربوطه ۲۵
- جمع بندی و توصیه های سیاستی برای الگوی مناسب مداخله دولت در تسهیل تجاری..... ۲۶

چکیده

طی سال های اخیر، تسهیل تجارت به عنوان یکی از عوامل کلیدی در سیاست توسعه تجاری و اقتصادی به رسمیت شناخته شده است. این امر به دلیل درک قابلیت تسهیل تجاری به منظور ایجاد مزایای عمده برای اقتصاد از نظر رقابت پذیری و کارآمدی بوده که قادر است مشارکت در زنجیره های ارزش اقتصاد جهانی را به میزان قابل ملاحظه ای ارتقاء بخشد. بحث درباره تسهیل تجاری در سازمان جهانی تجارت و سایر مجامع بین المللی کمک فراوانی به این فرآیند نموده و این موضوع را در عالی ترین سطح تصمیم گیری سیاسی مطرح کرده است. با قرارگرفتن مقوله تسهیل تجاری در دستورکار سیاسی ملی، بسیاری از کشورها اکنون با چالش چگونگی تبدیل این مفهوم گسترده به راهبردهای اجرایی خاصی مواجه هستند که بتواند نتایج مورد انتظار و مزایای اقتصادی را تحقق بخشد. یک سیاست تسهیل تجاری موثر در واقع مشتمل بر یک رویکرد کلی نسبت به داد و ستد تجاری در تمام زنجیره تامین می باشد. این رویکرد گسترده نیازمند برنامه ریزی و تشریح مساعی دقیق در بین شمار گسترده ای از موسسات دولتی بوده و همچنین رویکرد مذکور را باید در قالب یک همکاری نزدیک و تنگاتنگ با بخش خصوصی اجرایی نمود. با اینکه بطور سنتی موضوع تسهیل تجاری تمرکز اصلی خود را بر تسهیل اقدامات محدودکننده دولت ها در حوزه واردات بنا نهاده است و نقطه ثقل الزامات و تعهدات و ابتکارات پیش بینی شده در موافقت نامه تسهیل تجاری نیز بر همین حوزه استوار است، اما در عین ضوابط و ابتکارات تسهیل گرانه به گونه ای سامان یافته است که حتی الامکان هر دو حوزه واردات و صادرات را در برگیرد. در این گزارش نیز در بخش مربوط به واردات که بیشترین سطح مداخلات دولت را در بر می گیرد به تبعیت از استانداردها و نرم های جهانی شکل گرفته در حوزه تسهیل تجاری از جمله موافقت نامه تسهیل تجاری سازمان جهانی تجارت، فهرستی از اقدامات و ابتکارات تسهیلگرانه ای که دولت می تواند در دستور کار قرار دهد ارائه شده است. در بخش صادرات نیز با تمرکز بر مشکلات و آسیب های وضع موجود و طبقه بندی آن در شش محور، راه کارهای مناسب آن معرفی گردیده است. در پایان نیز ضمن ارائه توصیه های سیاستی لازم، بر تاسیس کمیته ملی تسهیل تجاری و اجرای الزامات تسهیلگرانه تجاری در قالب یک نقشه ملی راه انگشت تاکید نهاده شده است.

مقدمه

در چند دهه اخیر، بین‌المللی شدن تولید موجب شکل‌گیری جریان‌های مرزی پیچیده‌ای از کالا، دانش، سرمایه‌گذاری، خدمات و افراد گردیده است که به آن تجارت زنجیره تامین یا عرضه‌گفته می‌شود. این زنجیره‌ها می‌تواند فرصت‌های جدیدی را برای کشورهای در حال توسعه جهت ادغام در اقتصاد جهانی با اجازه دادن به شرکت‌ها برای پیوستن به شبکه‌های تولید بین‌المللی به جای ایجاد شبکه‌های اختصاصی خود فراهم آورد. با این حال، زنجیره‌های تامین نیازمند تمرکز بیشتر بر هزینه‌های تجاری مرتبط با سیاست و موضوعات غیرسیاستی بوده تا اطمینان حاصل گردد که هر یک از مراحل زنجیره تولید دارای عملکردی کارآمد است و همچنین تجارت تا حد ممکن به گونه‌ای روان و بدون اشکال انجام می‌شود. وجود رژیم تجاری و سرمایه‌گذاری آزاد، قابل پیش‌بینی و شفاف از الزامات پراکندگی فزاینده تولید در خارج از مرزها و موفقیت آن می‌باشد زیرا تعرفه‌ها، موانع غیرتعرفه‌ای و سایر تدابیر محدود کننده نه تنها بر تامین کنندگان خارجی بلکه همچنین بر تولید کنندگان داخلی نیز تاثیر می‌گذارد. در شرایط کنونی، تولید و تجارت در اغلب کشورها مبتنی بر زنجیره جهانی ارزش صورت می‌گیرد و قطعات و اجزای یک کالای واحد در کشورهای مختلف دنیا تولید و سپس با عبور از گمرک‌دها کشور قطعات در کشور واحدی سرهم‌بندی شده و تبدیل به کالای نهایی می‌شود. در این صورت قدرت رقابت کالای نهایی تولیدی نه تنها متأثر از قدرت رقابتی تک تک تولید کنندگان اجزاء و قطعات آن کالا بلکه همچنین متأثر از قواعد و مقررات حاکم بر تجارت آن کالا هم می‌شود. اگر قرار باشد بدلیل عدم کارآمدی نظام‌های گمرکی کشورهای درگیر در تولید و تجارت اجزاء و قطعات یک کالای واحد، تاخیر در مرادوات تجاری صورت گیرد و هزینه‌های اضافی ناشی از ناکارآمدی نظام‌های گمرکی بر قطعات تحمیل شود، کالای نهایی قدرت رقابتی خود را از دست می‌دهد. بر این اساس کشورهای دنیا نسبت به تسهیل تجاری و کارآمدی نظام‌های گمرکی خود و شرکای تجاریشان حساس‌اند و تلاش‌های لازم را برای ترخیص سریع محموله‌های گمرکی و کاهش هزینه‌های آشکار و پنهان عملیات گمرکی به عمل می‌آورند.

موضوع تسهیل تجاری یکی از عوامل تعیین کننده مهم مشارکت در زنجیره‌های ارزش جهانی است و نقش کانونی را در عملکرد روان و بدون اشکال زنجیره‌های ارزش جهانی به دست آورده است. هزینه‌های تجاری در کارآمدی زنجیره‌های ارزش جهانی نقش کلیدی دارد. به همین دلیل نیز ابتکاراتی که برای ارتقای ارتباط در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی اتخاذ می‌گردد، اغلب اوقات ممکن است در مقایسه با ابتکارات کاملاً ملی در زمینه رسیدگی به این هزینه‌ها کارآمدی بیشتری داشته باشد. موافقت‌نامه تسهیل تجاری سازمان جهانی تجارت یکی از ابتکارات مهمی است که هم در بعد ملی و درون سرزمینی و هم از لحاظ همکاری‌های فراسرزمینی واجد الزامات و ضوابط تسهیل کننده درخور توجهی است که به منصفه ظهور رسیده است.

در این گزارش که به درخواست اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران برای درج در طرح جامع نظام بازرگانی تهیه شده است، اقدامات تسهیل‌گری دولت در زمینه زیرساخت‌های نرم در حوزه بازرگانی خارجی، با توجه به ضوابط موافقت‌نامه تسهیل تجاری سازمان جهانی مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است. برای این منظور ابتدا نقش و جایگاه زیرساخت‌های تجاری در رقابت‌پذیری اقتصادی به اختصار مورد بحث قرار گرفته و سپس وضعیت کشور از منظر مولفه‌های مرتبط با تسهیل تجاری با نگاه به آخرین آمارهای مندرج در شاخص‌های بین‌المللی ذیربط مورد واکاوی قرار گرفته است. همچنین اهمیت موضوع تسهیل تجاری در جهان معاصر به اختصار مطرح شده و الزامات اصلی آن در چارچوب مواد مختلف موافقت‌نامه تسهیل تجاری سازمان جهانی تجارت مورد بحث قرار گرفته است و سپس با بررسی ضوابط و اجزاء ذیل هر ماده، رویه‌ها و فرایندهای تسهیل‌گرانه دولت در بهبود زیرساخت‌های نرم در حوزه تجارت خارجی از منظر ابتکارات و رویه‌های توصیه شده در موافقت‌نامه تسهیل تجاری معرفی شده است. برای داشتن یک ارزیابی از وضعیت کشور در این زمینه، وضع موجود با این ضوابط تطبیق داده شده و با نگاهی به تجارب جهانی، چالش‌های اصلی کشور در این زمینه شناسایی شده است.

نقش لجستیک و زیرساخت‌های تجاری در رقابت‌پذیری اقتصادی

در دنیای به هم پیوسته کنونی، تجارت جهانی توسط شبکه‌ای از فعالیت‌های لجستیکی جهانی هدایت می‌شود و وجود یک شبکه رقابتی از خدمات لجستیک جهانی، ستون فقرات تجارت بین‌الملل را تشکیل می‌دهد. امروزه موضوع کاهش هزینه و افزایش سرعت ارائه محصول یا خدمت به مشتری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و کارآمدی خدمات لجستیکی نقش کلیدی در تحقق این دو امر ایفا می‌کند. بنگاهها با بهره‌گیری از فعالیت‌ها و خدمات لجستیکی کارآمد، نه تنها می‌توانند در گسترش بازار محصولات خود در سطح ملی به صورت موفق عمل کنند، بلکه از این توانایی نیز برخوردار هستند که توان رقابت‌پذیری و تجارت خود را در سطح بین‌المللی افزایش دهند. از یک منظر وسیع‌تر می‌توان گفت بطور کلی لجستیک به عنوان پشتیبان فعالیت‌های تجاری-تولیدی، نقش حیاتی و غیرقابل انکاری در تحقق رشد اقتصادی هر کشور ایفا می‌کند. لجستیک به معنای شبکه‌ای از فعالیت‌ها و خدمات است که جابه‌جایی فیزیکی کالاها در داخل و خارج از مرزها را پشتیبانی می‌کند. بر اساس تعریف بانک جهانی، لجستیک مجموعه‌ای از فعالیت‌ها از قبیل حمل و نقل، انبارداری، یکپارچه‌سازی بارهای تجاری، ترخیص کالا از گمرک، سیستم‌های توزیع درون کشوری و نظام‌های پرداخت است که توسط نهادهای دولتی و بخش خصوصی صورت می‌پذیرد. در واقع لجستیک به آن بخش از فرآیند زنجیره تأمین اطلاق می‌شود که ذخیره‌سازی و جریان مؤثر و کارای کالاها، خدمات و اطلاعات وابسته به آنها را از نقطه شروع تا نقطه مصرف، جهت پاسخگویی به نیاز مشتریان، برنامه‌ریزی، اجرا و کنترل می‌نماید.^۲

زیرساخت‌های لجستیکی کارآمد به واسطه کاهش قیمت تمام شده محصول و کاهش اختلاف قیمت میان تولیدکننده و مصرف‌کننده، منجر به افزایش رفاه هر دو طرف و شکوفایی اقتصادی می‌شود. در یک تقسیم بندی کلی مؤلفه‌ها و زیرساخت‌های لجستیکی در دو دسته طبقه‌بندی می‌شوند: **الف) زیرساخت‌های فیزیکی و سخت:** دربرگیرنده کلیه زیرساخت‌های عمومی و خصوصی است که توسط بنگاه‌های دولتی و خصوصی برای انجام فعالیت‌های لجستیکی مورد استفاده قرار می‌گیرند. در واقع زیرساخت‌های فیزیکی به کلیه امکانات، تجهیزات و شبکه‌های فیزیکی اشاره دارد که وجود آنها برای کارکرد صنایع یک کشور، جابه‌جایی کالا و فرآیند تجارت ضروری می‌باشد. زیرساخت‌های حمل و نقل، جاده‌ها و خطوط ریلی، هوایی و دریایی، بنادر تجاری، گمرکات و فرودگاه‌ها، بازارچه‌ها و فروشگاه‌های زنجیره‌ای، انبارها و سیلوها و پایانه‌ها از جمله مصادیق زیرساخت‌های فیزیکی محسوب می‌شوند. **ب) زیرساخت‌های غیرفیزیکی و نرم:** شامل کلیه زیرساخت‌های نرم‌افزاری و پشتیبانی‌کننده حوزه لجستیک است. در واقع زیرساخت‌های غیرفیزیکی به کلیه عوامل و نهادهایی اطلاق می‌گردد که برای تداوم و بقای اقتصاد و تجارت یک کشور و بهره‌برداری مناسب از زیرساخت‌های فیزیکی یک کشور مورد نیاز است. زیرساخت‌های تکنولوژیکی، فناوری اطلاعات، زیرساخت‌های قانونی شامل قوانین و مقررات، زیرساخت‌های مالی و بانکی، نرم‌افزارهای تجاری و توزیعی، شرکت‌های خدمات مشاوره، رویه‌های گمرکی و فرایندهای تجاری از جمله مصادیق زیرساخت‌های نرم به حساب می‌آیند. دولت‌ها همواره با این سؤال

^۲ . برای جزئیات بیشتر به سی و ششمین شماره بروشور مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی اتاق ایران به نام «اقتصاد به زبان ساده» با موضوع «لجستیک» رجوع شود.

روبرو هستند که برای تسهیل فرآیند تجارت و کاهش هزینه و زمان تحویل کالا به مشتری، باید چه زیرساخت‌هایی را اصلاح یا ایجاد نمایند. کشورهای پیشرو در حوزه لجستیک، دارای رویکردی جامع نسبت به انجام اصلاحات در حوزه لجستیک هستند و برای ارتقاء عملکرد لجستیکی خود، تمامی ابعاد کلیدی صنعت لجستیک (زیرساخت‌های فیزیکی و غیرفیزیکی) را به موازات هم و به صورت همزمان بهبود می‌بخشند. برای اینکه کشورها در حوزه لجستیک از وضعیت مناسبی برخوردار باشند، ضروریست که همه ابعاد لجستیک مورد توجه قرار گیرد و زیرساخت‌ها در سه حوزه قانونی، نرم‌افزاری و سخت‌افزاری، ایجاد یا اصلاح شوند.^۳

ایجاد و حفظ رقابت‌پذیری در عصر جهانی شدن و افزایش رقابت بین‌المللی، یکی از مهم‌ترین اولویت‌های دولت‌ها در همه سطوح محلی، منطقه‌ای و ملی است. در سال‌های اخیر، مفهوم رقابت‌پذیری به عنوان یکی از شاخص‌های اصلی پیشرفت اقتصادی مطرح شده است. این شرایط، نه تنها بنگاه‌ها و صنایع، بلکه به طور کلی دولت و ملت‌ها را مجبور به ارتقای رقابت‌پذیری‌شان کرده است. طبق نظر پورتر (۱۹۹۰)، در حال حاضر رقابت‌پذیری موضوعی محوری در سطح دنیاست و از آن به عنوان وسیله‌ای براب دستیابی به رشد اقتصادی مطلوب و توسعه پایدار یاد می‌شود.^۴ یکی از عوامل مهم در توسعه اقتصادی هر کشور، کیفیت و کمیت زیرساخت‌های اقتصادی اعم از زیرساخت‌های سخت (فیزیکی) و زیرساخت‌های نرم (غیرفیزیکی) است. زیرساخت‌های فیزیکی که به خوبی گسترش پیدا کرده باشند اثر دوری فواصل بین نواحی مختلف را کاهش داده و ضمن کمک به تکامل بازارهای داخلی، موجب برقراری ارتباط بین بازارهای نواحی مختلف و حتی بین کشورها با کمترین هزینه می‌شوند. به علاوه، کیفیت و گستردگی شبکه زیر ساخت‌ها به طور معناداری بر رشد اقتصادی اثر گذار است و بر نابرابری درآمد و فقر از راه‌های مختلف تأثیر می‌گذارد. به عنوان مثال یک زیر ساخت حمل و نقل و ارتباطات توسعه یافته، از جمله شرایط لازم برای توانایی جوامع کمتر توسعه یافته برای اتصال به مراکز فعالیت‌های اقتصادی است. شیوه‌های مؤثر حمل و نقل کالا (مثل جاده‌ها، راه آهن، بنادر و حمل و نقل هوایی با کیفیت) افراد و خدمات، فعالان اقتصادی را در رساندن ایمن و به موقع کالاها و خدماتشان به بازار یاری داده و انتقال کارگران به مناسبترین مشاغل را تسهیل می‌کند. یک شبکه مطمئن و گسترده ارتباطات راه دور، جریان سریع و آزاد اطلاعات را میسر ساخته و با تضمین برقراری ارتباط میان مؤسسه‌های اقتصادی و امکان تصمیم‌گیری بازیگران اقتصادی با استفاده از کلیه اطلاعات قابل دسترس، به افزایش کلی کارایی اقتصادی منجر می‌شود.^۵ زیرساخت‌های نرم و خدمات پشتیبانی تجاری نیز در عملکرد مؤثر یک نظام اقتصادی به ویژه نظام تجاری کشورها نقش مؤثر و تعیین کننده‌ای دارد و اهمیت آن به هیچوجه کمتر از زیرساخت‌های سخت نیست. از اینرو به موضوع زیرساخت‌های نرم و کفایت و کارآمدی آن در گزارش‌های ادواری سازمان «های بین‌المللی ذیربط توجه ویژه‌ای شده است. در سلسله گزارش‌های «رقابت‌پذیری جهانی» مجمع جهانی اقتصاد، زیرساخت‌ها یکی از ۱۲ حوزه رقابت‌پذیری است که در دو حوزه زیرساخت‌های فیزیکی (سخت) و غیرفیزیکی (نرم)

۳. میانداوآجی و سلیمانی، ۱۳۹۲

۴. آرش رفاح کهریز و همکاران (۱۳۹۸)، تأثیر رقابت‌پذیری بر عملکرد اقتصادی در کشورهای منتخب در حال توسعه و

توسعه یافته، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، بهار ۱۳۹۸، دوره ۷، شماره ۱

۵. خدمات پشتیبانی تجاری و توسعه تجارت: تخمین اثرات، میرعبدالله حسینی و محسن رسولیان، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۶۴، پاییز ۱۳۹۱

دسته بندی شده است. در گزارش های مذکور کیفیت زیرساخت های سخت (ز جمله جاده ها، راه آهن، بنادر، حمل و نقل هوایی، موجودی صندلی کیلومتر، عرضه برق، خطوط تلفن) و همینطور کیفیت مجموعه زیرساخت های نرم و خدمات پشتیبانی کننده تجاری کشورها (نظیر کارایی فرایند ترخیص گمرکی، کیفیت تجارت و حمل و نقل، قیمت های حمل قابل رقابت، کفایت و کیفیت خدمات پشتیبانی، توانایی پیگیری و ردیابی محموله ها و حمل و نقل مناسب تا رسیدن به مقصد در چارچوب زمانی مورد انتظار) مداوما مورد اندازه گیری و ارزیابی قرار می گیرد.

بر همین اساس در سال های اخیر، انجام اصلاحات عملی در زمینه تسهیل تجارت و حمل و نقل به یکی از اولویتهای اصلی کشورها تبدیل شده است. هرچند تلاش های سنتی برای تسهیل تجارت بر حمایت از سرمایه گذاری در زمینه زیرساخت های تجاری و نوسازی گمرک (به ویژه با استفاده از فناوری اطلاعات) متمرکز است، اما حوزه های جدیدی همانند خدمات پشتیبانی، هماهنگی فرایندهای مرزی و اقدامات مشترک بین المللی مورد توجه قرار گرفته است. به طور کلی از مطالعه اقتصادهای مختلف می توان نتیجه گرفت که اقتصادهای توسعه یافته و در حال توسعه موفق در توسعه تجارت، عموماً از خدمات پشتیبانی تجاری به مراتب بهتری برخوردار بوده اند و برعکس، اقتصادهای ناموفق در توسعه تجارت، خدمات پشتیبانی تجاری ضعیف تری داشته اند. به عبارت دیگر، شواهد و قراین گویای آن است که صادرات، واردات و کل تجارت با خدمات پشتیبانی تجاری و مؤلفه های اصلی آن، یک رابطه علی دوسویه و معنادار دارند و نقش خدمات پشتیبانی تجاری در توسعه تجارت به خصوص صادرات بسیار حیاتی و غیرقابل اجتناب است.^۶

مفهوم تسهیل تجاری و نقش کانونی آن در رقابت‌پذیری

سازمان جهانی تجارت تسهیل تجاری را به عنوان " ساده سازی، مدرن سازی و هماهنگ سازی رویه‌های تجارت بین‌الملل از جمله فعالیت‌ها، عملکردها و تشریفات موجود برای گردآوری، ارائه، انتقال و پردازش داده‌های مورد نیاز برای جابجایی کالاها در عرصه تجارت بین‌الملل " تعریف نموده است.^۷ برغم آزادسازی‌های تجاری گسترده‌ای که طی نیم قرن اخیر در بسیاری از کشورها و مناطق جهان صورت گرفته است که کاهش تعرفه‌ها و حذف آن از بخش عمده‌ای از مبادلات تجاری میان کشورهای عضو اتحادیه‌ها و مناطق تجارت آزاد از نمادهای بارز آن محسوب می‌شود، هنوز کشورها با مسائل و مشکلات شایعی در تجارت با یکدیگر مواجه‌اند. مهمترین و شایع‌ترین مشکلات موجود در تجارت بین کشورها را می‌توان به شرح فهرست زیر در نظر گرفت؛^۸

۱- کثرت اسناد و مدارک درخواستی

۲- رویه‌های ناکارآمد مدیریت تجارت مرزی و فرامرزی

۳- تاخیر در حمل و نقل و ترانزیت کالاها

۴- عدم شفافیت

۵- ضعف هماهنگی میان دستگاه‌ها

۶- غیر خودکار بودن رویه‌ها و ضعف استفاده از فناوری اطلاعات

۷- هزینه‌های بالای گمرکی و نظام اداره واردات و صادرات

رویه‌های گمرکی پیچیده و غیر شفاف سبب به وجود آمدن هزینه‌های اداری بسیار بالا می‌گردد. در برخی از مطالعات این هزینه‌ها به ۱۲٫۵ تا ۱۷٫۵ درصد تجارت جهانی تخمین زده شده‌اند. اهمیت اساسی موضوع تسهیل تجاری از اینرو است که دارای اثر قابل ملاحظه‌ای بر کاهش هزینه‌های مبادلاتی تجارت و بطور مشخص واردات و صادرات است. این موضوع که یکی از مسائل محوری نظام تجاری چندجانبه در دو دهه اخیر بوده است، سرانجام در دسامبر سال ۲۰۱۳ با تصویب موافقت‌نامه تسهیل تجاری در جریان اجلاس نهم وزرای سازمان جهانی تجارت در بالی اندونزی سرسامانی یافت و تعهدات جدیدی را برای اعضای سازمان جهانی تجارت ایجاد کرد که از ۲۲ فوریه ۲۰۱۷ پس از کسب حدنصاب لازم برای لازم الاجرا شدن موافقت‌نامه عملیاتی شده است. این موافقت‌نامه را که تمامی ۱۶۴ عضو سازمان جهانی تجارت را نه فقط در سطح مقامات گمرکی بلکه در سطح کلیه سازمان‌های کنترل مرزی، به ضوابط و الزامات خود متعهد می‌سازد.

^۷. https://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/tradfa_e.htm

^۸. زاهدطلبان، علی، ۱۳۹۷

^۹. Trade Facilitation Indicators (TFIs), OECD, 2015

فراگیری تعهدات، الزامات، ضوابط و معیارهای تعبیه شده در این موافقتنامه برای فرایندهای اصلی تجاری و گمرکی کشورها، می‌تواند محیط تجاری کشورهای عضو این سازمان که به این موافقتنامه می‌پیوندند را متحول ساخته و شفافیت، سرعت، کارآمدی و بهره‌وری نظام اداره تجارت خارجی این کشورها را بهبود اساسی بخشیده و هزینه‌های مبادله آنها را به شدت کاهش دهد. چنانچه دامنه موضوعی تسهیل تجاری را به مفهوم گسترده و موسّع آن مشتمل بر کلیه زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری که در فرایند فعالیت‌های تجارت خارجی نقش دارند در نظر بگیریم (زیرساخت‌های سخت نظیر بندر، راه‌های مواصلاتی، امکانات حمل و نقل و لجستیک و کلیه زیرساخت‌های فیزیکی دیگر و زیرساخت‌های نرم شامل کلیه رویه‌های اداری و گمرکی حاکم بر اداره روابط تجارت خارجی نظیر ضوابط و تشریفات گمرکی و ترخیص کالاها، رویه‌های ترانزیت و ضوابط حاکم بر آن، پنجره واحد و ...)، دامنه موضوعی موافقتنامه تسهیل تجاری سازمان جهانی تجارت را با توجه به الزامات و ضوابط ذیل مواد مختلف این موافقتنامه، می‌توان فقط به زیرساخت‌های نرم در حوزه تجارت خارجی مربوط دانست. هدف اصلی این موافقتنامه کاهش هزینه‌های تجاری بین‌الملل و در عین حال حفظ و اعتدالی کارائی کنترل‌های دولتی است. اجرای الزامات موافقتنامه تسهیل تجاری می‌تواند در نیل به اهداف توسعه‌ای کشورهای در حال توسعه به آنها کمک کند، زیرا از طریق کاهش هزینه‌های مبادله به واسطه بهبود رویه‌ها و ساده‌سازی تشریفات و تسریع جریان تجارت منجر به افزایش رقابت پذیری بنگاه‌ها شده و عملکرد صادراتی آنها را بهبود می‌بخشد. از سوی دیگر اجرای الزامات این موافقتنامه به تقویت شفافیت، عدالت و انصاف، نوین‌سازی و مدرنیزاسیون رویه‌ها و حکمرانی شایسته دولت‌ها کمک موثری خواهد نمود که هم به نفع فعالان اقتصادی بخش خصوصی و هم به نفع دولت و بخش عمومی خواهد بود.

آشنایی با موافقت‌نامه تسهیل تجاری و الزامات کلیدی آن

تسهیل تجارت به مفهومی که موافقت‌نامه تسهیل تجاری سازمان جهانی تجارت که به صورت اختصاری "TFA" نامیده می‌شود، مدنظر دارد، از الزامات ایجابی و سلبی برخاسته از مواد مختلف این موافقت‌نامه نشئت می‌گیرد. علاوه بر الزامات عمومی موافقت‌نامه، اکثر ضوابط تفصیلی ذیل هر الزام مبتکر یک رویکرد تسهیل‌گرانه به موضوع تجارت است که عمدتاً مرتبط با مباحث گمرکی است. موضوع تسهیل تجاری با مواد ۵، ۸ و ۱۰ گات ۱۹۹۴ که به ترتیب به آزادی ترانزیت، تشریفات مربوط به واردات و صادرات و انتشار و اجرای مقررات تجاری مربوط می‌شود ارتباط تنگاتنگ و وثیقی دارد. موافقت‌نامه تسهیل تجارت از سه قسمت عمده به شرح زیر تشکیل شده است:

قسمت اول: مواد ۱-۱۲ (حاوی ضوابط اصلی و الزامات سلبی و ایجابی برای تسهیل تجارت)

قسمت دوم: مواد ۲۲-۱۳ (درخصوص رفتار ویژه و متمایز برای نحوه اجرا و پیاده‌سازی این الزامات در کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته عضو)

قسمت سوم: مواد ۲۴-۲۳ (درخصوص ترتیبات نهادی و سایر مقررات نهایی)

قسمت اول دربردارنده الزامات و مفادی مبنی بر تسریع در جابه‌جایی و انتقال کالاها، آزادسازی و ترخیص کالاها و از جمله کالاهای ترانزیت می‌باشد. همچنین این قسمت از موافقت‌نامه به روشن‌سازی و بهبود و ارتقاء مواد ۵، ۸ و ۱۰ موافقت‌نامه عمومی گات ۱۹۹۴ پرداخته است. به علاوه مفادی برای همکاری‌های گمرکی میان اعضا در نظر گرفته شده و الزاماتی را تعیین کرده است. قسمت دوم این موافقت‌نامه حاوی مفاد مربوط به رفتار ویژه و متمایز (SDT) با کشورهای در حال توسعه و کشورهای در کمترین درجه توسعه یافتگی (LDCs) است. بر اساس مفاد این قسمت از موافقت‌نامه، کشورهای مذکور اجازه دارند خود تعیین کنند که چه زمانی و تحت چه شرایطی قادر به اجرا و پیاده‌سازی هر یک از مفاد مختلف موافقت‌نامه (طبق جدول زمانی طراحی شده در پیوست موافقت‌نامه) و پس از دریافت کمک‌های فنی و حمایت از ظرفیت‌سازی در این کشورها خواهند بود. بر اساس جدول زمانی طراحی شده در پیوست این موافقت‌نامه، این طبقه‌بندی مشتمل بر سه دسته از مفاد موافقت‌نامه خواهد بود که عبارتند از: الف) مفادی که بلافاصله پس از لازم‌الاجرا شدن موافقت‌نامه به اجرا درخواهند آمد (و برای کشورهای در کمترین درجه توسعه یافتگی حداکثر ظرف یک سال از تاریخ اجرای موافقت‌نامه). ب) مفادی که پس از سپری شدن یک دوره انتقالی از تاریخ لازم‌الاجرا شدن موافقت‌نامه، به اجرا درخواهند آمد. ج) مفادی که پس از سپری شدن یک دوره انتقالی و پس از دریافت کمک‌های فنی و ظرفیت‌سازی، لازم‌الاجرا خواهند شد. لازم به ذکر است با توجه به اهمیت اساسی ظرفیت‌سازی‌های نهادی و توانایی‌های اداری کشورها در اجرای درست تعهدات موافقت‌نامه تسهیل تجاری، در خود این موافقت‌نامه علاوه بر پیش‌بینی فرجه‌های زمانی بیشتر در قالب دوره‌های انتقالی برای اجرا تعهدات کشورهای در حال توسعه به موضوع ظرفیت‌سازی و کمک‌های فنی نیز توجه

ویژه‌ای شده است. قسمت سوم این موافقت‌نامه حاوی مفاد مربوط به تاسیس و ایجاد یک کمیته دائمی تسهیل تجاری در سازمان جهانی تجارت است که طبق آن اعضا نیز ملزم هستند تا یک کمیته ملی تسهیل تجارت را برای تسهیل هماهنگی‌های داخلی و اجرای مفاد مختلف موافقت‌نامه تاسیس کنند. همچنین در این قسمت برخی دیگر از مفاد نهایی موافقت‌نامه گنجانده شده است.

با کاوش در متن موافقت‌نامه و به ویژه با استناد به مواد ۱ الی ۱۲ موافقت‌نامه تسهیل تجاری که دربردارنده الزامات اصلی موافقت‌نامه است، اتخاذ و اجرای یک سیاست تسهیل‌گرانه تجاری در زمینه زیرساخت‌های نرم توسط دولت‌ها مستلزم التزام به اصول اساسی زیر و کاربست راه‌کارها و ابتکارات ذیل آن است که این اصول را می‌توان از جمله الزامات اساسی یک سیاست تسهیل تجاری برشمرد:^{۱۱}

۱. التزام به اصل شفافیت
۲. التزام به اصل مشورت با ذینفعان
۳. التزام به اصل پیش‌بینی پذیری و پیش‌آگهی
۴. التزام به حق استیناف برای تجار در کلیه فرایندهای تجاری
۵. التزام به اصل بیطرفی و عدم تبعیض بین ذینفعان در کنترل‌ها و بازرسی
۶. التزام به اصل تناسب کارمزدها و عوارض با هزینه‌ها و خدمات ارائه شده
۷. التزام به کلیه راهبردها و ابتکارات متضمن ترخیص هر چه سریع‌تر محموله‌های تجاری
۸. التزام به ایجاد هماهنگی میان ادارات کنترل مرزی
۹. التزام به اجازه جابه‌جایی کالا تحت کنترل‌های گمرکی
۱۰. التزام به ساده‌سازی؛ روان‌سازی و تسهیل تشریفات مربوط به واردات، صادرات و ترانزیت کالا
۱۱. التزام به رعایت آزادی ترانزیت
۱۲. التزام به اصل همکاری‌های گمرکی میان کشورها
۱۳. التزام به نظارت بر اجرای درست ضوابط و ابتکارت پیش‌بینی شده در موافقت‌نامه از طریق تاسیس کمیته ملی تسهیل تجاری

^{۱۱} . بر حسب نتایج و یافته‌های تحقیق حاضر

معرفی رویه‌ها و ابتکارات تسهیل‌گرانه دولت در بهبود زیرساخت‌های نرم در تجارت خارجی

تسهیل تجاری به طور سنتی بر گمرک متمرکز بوده اما طی سال‌های اخیر تمرکز مذکور متحول گردیده و شامل فرایندهای هماهنگی بین سازمانی نیز گردیده که احتمالاً به ادغام و یکپارچگی آنها نیز منتهی می‌گردد. این گسترش برنامه کاری تسهیل تجاری به گونه‌ای کامل در موافقت‌نامه تسهیل تجاری گنجانده شده است که نشانگر گذار از تمایل ضمنی برای مساوی دانستن " تسهیل تجاری " با " مدرنیزاسیون گمرکی " می‌باشد. موافقت‌نامه تسهیل تجاری فرامین جدیدی را فراهم می‌آورد که از حد گمرک فراتر رفته و آشکارا هدف ایجاد همکاری موثر و کارآمدتر بین گمرک، سایر مقامات دولتی و جامعه تجاری را دنبال می‌نماید. تسهیل تجاری و مدرنیزاسیون گمرکی مطمئناً با یکدیگر مرتبط بوده اما مترادف نیستند، بدین معنی که تسهیل تجاری جامع‌تر می‌باشد. برای استخراج ابتکارات و رویه‌های تسهیل‌گرانه دولت در حوزه تجارت خارجی به نحوی که در موافقت‌نامه تسهیل تجاری الزام‌آور شده است، ناگزیر باید به محتوای مواد این موافقت‌نامه رجوع کرد و از دل آنها این ضوابط اعم از ایجابی و سلبی را بیرون کشید. فهرست این اقدامات به ترتیب مواد مندرج در موافقت‌نامه تسهیل تجاری مشتمل بر ۳۷ اقدام تسهیل‌گرانه دولت در حوزه تجارت خارجی است که به اختصار و فهرست‌وار از قرار زیر است:^{۱۲}

۱. انتشار رسمی و به موقع اطلاعات تجاری
۲. نشر اینترنتی
۳. ایجاد مراکز پاسخگویی
۴. ابلاغ رسمی نحوه اجرای بندهای ۱ الی ۳ فوق به کمیته تسهیل تجاری سازمان جهانی تجارت
۵. ضرورت در نظر گرفتن فرصت اظهارنظر برای ذینفعان پیش از لازم‌الاجرا شدن قوانین و مقررات تجاری
۶. برقراری فرایند مشاوره‌های منظم میان سازمان‌های مرزی و کلیه ذینفعان
۷. صدور احکام مربوط به استعلام‌ها پیش از ورود کالا در مورد طبقه بندی تعرفه کالا و مبدا کالا
۸. وجود رویه‌های تجدیدنظر خواهی و استیناف در کلیه فرایندهای تجاری
۹. تعهد به اعلام افزایش سطح کنترل‌ها یا بازرسی‌ها در صورت وجود
۱۰. تعهد به اعلام فوری مراتب توقیف کالا به حمل‌کنندگان و واردکنندگان
۱۱. تعهدات مربوط به بی‌طرفی در روش‌های آزمایش

^{۱۲}. بر حسب نتایج و یافته‌های تحقیق حاضر

۱۲. رعایت عدم تبعیض و شرط رفتار ملی در خصوص هزینه ها و عوارض
۱۳. تناسب هزینه ها با خدمات انجام شده
۱۴. تناسب جرایم با شدت و درجه نقض ضوابط
۱۵. امکان پذیری پردازش عملیات گمرکی پیش از ورود کالا
۱۶. امکان پذیری پرداخت الکترونیکی حقوق گمرکی و کلیه هزینه ها
۱۷. جداسازس ترخیص از تعیین تکلیف نهایی میزان حقوق گمرکی، مالیات ها و هزینه ها و عوارض متعلقه
۱۸. استفاده از مدیریت خطر جهت کنترل های گمرکی
۱۹. استفاده از حسابرسی پس از ترخیص به منظور تسریع در ترخیص کالاها
۲۰. کاربرد مطالعه متوسط زمان ترخیص کالاها و انتشار آن
۲۱. در نظر گرفتن تسهیلات تجاری برای عاملان مجاز
۲۲. تعهد به سازوکارهای مناسب برای ترخیص محموله های فوری
۲۳. کوتاه سازی ترخیص محموله های فاسدشدنی
۲۴. ایجاد همکاری و هماهنگی میان سازمان های مرزی
۲۵. امکان انتقال و جابه جایی کالاها جهت ورود قطعی تحت کنترل های گمرکی
۲۶. بازنگری دوره ای تشریفات و الزامات اسنادی واردات، صادرات و ترانزیت با هدف ساده سازی آنها
۲۷. پذیرش اسناد الکترونیکی و کپی اسناد در صورت اقتضاء
۲۸. بکارگیری استانداردهای بین المللی ذیربط جهت تشریفات گمرکی و رویه های واردات، صادرات و ترانزیت
۲۹. ایجاد و استفاده از پنجره واحد جهت تسلیم اسناد و ارائه اطلاعات لازم برای اهداف گمرکی
۳۰. عدم الزامی نمودن بازرسی پیش از حمل برای تعیین تعرفه و ارزش گمرکی کالا
۳۱. عدم الزام به استفاده از ترخیص کاران گمرکی
۳۲. بکارگیری رویه های مشترک مرزی و الزامات اسنادی یکسان

۳۳. اجازه مرجوع نمودن کالاهای غیرقابل ترخیص

۳۴. اجازه ورود موقت کالاها بصورت مشروط و معاف از حقوق گمرکی و اعاده به خارج از قلمروی گمرکی بدون تغییر شکل

۳۵. التزام به آزادی ترانزیت

۳۶. التزام به همکاری های گمرکی با کشورهای دیگر

۳۷. تشکیل کمیته ملی تسهیل تجاری جهت نظارت مستمر بر اجرای الزامات فوق

تسهیل تجاری در آینه شاخص‌های بین‌المللی

به دلیل اهمیت روزافزون موضوع تسهیل تجاری در جهان معاصر به ویژه در دو دهه اخیر، بسیاری از سازمان‌های بین‌المللی و نهادهای اقتصادی و تجاری معتبر جهان به شاخص‌سازی و اندازه‌گیری مداوم و دوره‌ای عملکرد کشورهای دنیا در این زمینه رو آورده‌اند و رتبه‌کشورها در این زمینه را با استفاده از روش‌ها و معیارهایی محاسبه و منتشر می‌کنند. این آمارها و شاخص‌های عملکردی امروزه بیش از هر وقت دیگری مورد توجه فعالان اقتصادی و تجار و سرمایه‌گذاران و صاحبان صنایع و دست‌اندرکاران حوزه کسب و کار قرار دارد و سطح عملکرد هر کشور در این شاخص‌ها به عنوان قرینه‌ای از آزادی اقتصادی و تجاری و همچنین سهولت کسب و کار تلقی می‌شود که در شکل دهی به نقل و انتقالات مالی و جذب سرمایه‌های خارجی و بین‌المللی و جلب فن‌آوری و حضور و صعود در حلقه‌های زنجیره جهانی ارزش نقش حائز اهمیتی را بازی می‌کند. چنانچه بخواهیم به یک ارزیابی کلان از عملکرد تجارت خارجی کشور در ارتباط با موضوعات تسهیل تجاری بپردازیم، ناگزیر باید به سراغ آمارها و شاخص‌های عملکردی که در این زمینه توسط نهادها و سازمان‌های بین‌المللی برای اکثریت قریب به اتفاق کشورهای جهان منتشر می‌شود برویم و وضعیت کشور را در آینه شاخص‌های مذکور بررسی کنیم. در زیر دو مورد از شاخص‌های بین‌المللی ذی‌ربط معرفی شده است اما به دلیل رعایت اختصار از ذکر جزئیات و آمارها و رتبه‌بندی کشورها اجتناب شده است. علاقه‌مندان می‌توانند برای مشاهده جزئیات بیشتر به این گزارش‌ها رجوع کنند.

الف) شاخص توانمندسازی تجاری^{۱۳}

یکی از شاخص‌های بین‌المللی بسیار مرتبط با موضوع تسهیل تجاری شاخص توانمندسازی تجاری است که از سال ۲۰۰۸ میلادی به بعد توسط مجمع جهانی اقتصاد^{۱۴} برای کشورهای مختلف محاسبه و مقادیر آن همراه با رتبه‌بندی کشورها اعلام می‌شود. با عنایت به گستردگی اطلاعات موردنیاز برای محاسبه زیرشاخصها و شاخص‌نهایی، تعدادی از سازمانهای بین‌المللی و نیز تعدادی شرکت فراملیتی در این کار تشریک‌مساعی دارند. شاخص توانمندسازی تجاری، این مساله را اندازه‌گیری می‌کند که اقتصادها تا چه اندازه‌ای توانسته‌اند موسسات و سازمان‌های درگیر در حوزه تجارت خارجی خود، سیاستها و خدمات خویش را برای تسهیل جریان آزاد کالا به کار گیرند. همچنین شاخص توانمندسازی تجاری نشان می‌دهد تا چه حد موسسات، سیاست‌ها، زیرساختها و خدمات در اقتصادها برای تسهیل جریان آزاد کالاها در مرزها توسعه پیدا کرده‌اند. این شاخص، شامل مجموعه‌ای از زیرشاخص‌ها، معیارها و مولفه‌های متعدد است که مشخصه‌های متنوعی از توانمندسازی تجاری را اندازه‌گیری می‌کند. گرچه در طول زمان، متغیرهای مورد محاسبه در این گزارش دستخوش تغییر و تحول و رو به توسعه و بهبود بوده است، اما در آخرین گزارش منتشر شده، محاسبه این شاخص کلی، مستلزم به کارگیری آمارها و اندازه‌گیری ۴۳ متغیر مختلف است که نتایج

^{۱۳} Enabling Trade Index (ETI)

^{۱۴} World Economic Forum

ترکیبی آنها نیز در هفت طبقه (رکن یا معیار)^{۱۴} صلی و چهار زیر شاخص عمده طبقه بندی و محاسبه شده است. رتبه هر کشور علاوه بر شاخص کل در هر یک از طبقات و زیر شاخص ها نیز محاسبه و درج می شود. در حال حاضر آخرین گزارش منتشر شده توسط مجمع جهانی اقتصاد گزارش سال ۲۰۱۶ است و پس از آن تاکنون گزارش جدیدی منتشر نشده است. برای آشنایی بیشتر با این شاخص و معیارها و متغیرهای اندازه گیری شده در آن و درک اینکه تا چه حد این متغیرها به موضوعات و مولفه های موافقت نامه تسهیل تجاری نزدیک است، به نحوی که می توان برآیند اجرای تعداد قابل توجهی از الزامات موافقت نامه تسهیل تجاری را در نتایج محاسبه شده برای متغیرهای شاخص توانمندسازی تجاری ملاحظه نمود، به گزارش مذکور رجوع شود که به دلیل رعایت اختصار از ذکر جزئیات آن در این گزارش خودداری شده است.

ب) شاخص سهولت کسب و کار^{۱۵}

یکی دیگر از شاخص های بین المللی که با موضوع تسهیل تجاری و الزامات آن مرتبط است، شاخص سهولت کسب و کار است. در واقع با نگاه در آینه آمارهای عملکردی و رتبه کشور در این شاخص بین المللی و زیرشاخص های ذیل آن می توان به تصویر کلان دیگری از وضعیت عملکردی سیاست تجاری و تسهیل تجاری در کشور دست یافت. برای این منظور بانک جهانی هر ساله امتیاز و رتبه کشورها را از منظر اقداماتی که در راستای تسهیل کسب و کار و بهبود محیط آن انجام داده اند، تعیین می کند. به واسطه این رتبه بندی می توان سختی یا آسانی ورود کارآفرینان به حوزه کسب و کار را سنجید. منظور از محیط کسب و کار، عوامل مؤثر بر عملکرد بنگاه های اقتصادی است که مدیران یا مالکان بنگاه ها نمی توانند آنها را تغییر داده یا بهبود بخشند. در تعریفی دیگر گفته شده است که محیط کسب و کار مجموعه ای از سیاست ها، شرایط حقوقی، نهادی و مقرراتی است که بر فعالیت های کسب و کار حاکم اند. بدیهی است محیط کسب و کار نامناسب، هزینه عملکرد بنگاه های اقتصادی را افزایش می دهد و باعث از بین رفتن انگیزه سرمایه گذاری و نیز عقب ماندن تولیدکنندگان کشور از رقبای جهانی می شود.

اولین گزارش بررسی فضای کسب و کار بانک جهانی، در سال ۲۰۰۳ و با در نظر گرفتن ۵ شاخص و ۱۳۳ کشور منتشر شده است. در آخرین گزارش ۲۰۲۰ تعداد شاخص ها به ۱۲ افزایش یافته و ۱۹۰ کشور در این بررسی حضور دارند. در واقع یک شاخص کلی به نام شاخص سهولت کسب و کار وجود دارد که رتبه اصلی کشورها بر اساس آن مشخص می شود و ۱۲ زیر شاخص را در بر می گیرد که به وجود آورنده شاخص کل هستند. البته این نهاد با اینکه در مجموع ۱۲ شاخص مربوط به قوانین کسب و کار را بررسی کرده، اما در اندازه گیری شاخص کل تنها ۱۰ شاخص را لحاظ کرده است. این ۱۲ شاخص عبارتند از: ۱- «شروع کسب و کار» که فرآیند، زمان، هزینه و حداقل سرمایه مورد نیاز برای راه اندازی یک شرکت مسوولیت محدود را اندازه می گیرد، ۲- «دریافت مجوزهای ساخت» که فرآیند، زمان و هزینه تکمیل مراحل اداری

^{۱۴} Pillar

^{۱۵} Subindex

^{۱۶} Doing Business

ساخت ساختمان و کنترل کیفیت و مکانیزم‌های ایمنی را اندازه می‌گیرد، ۳- «دسترسی به برق» که فرآیند، زمان و هزینه اتصال به شبکه برق و اطمینان از عرضه برق و شفافیت تعرفه‌ها را اندازه می‌گیرد، ۴- «ثبات مالکیت» که فرآیند، زمان و هزینه واگذاری دارایی و کیفیت نظام اداری املاک را اندازه می‌گیرد، ۵- «دریافت اعتبار» که وضعیت وثیقه‌گذاری و نظام اطلاعات اعتبارات را اندازه می‌گیرد، ۶- «حمایت از سرمایه‌گذاران خرد» که حقوق سرمایه‌گذاران خرد را در مدیریت شرکت بررسی می‌کند، ۷- «پرداخت مالیات» که پرداخت‌ها، زمان و تطبیق شرکت با قوانین مالیاتی را بررسی می‌کند، ۸- «تجارت فرامرزی» که زمان و هزینه صادرات کالاهای مزیت‌دار و واردات ماشین‌آلات را اندازه می‌گیرد، ۹- «اجرای قراردادها» که زمان و هزینه حل اختلافات اقتصادی و کیفیت پروسه‌های قضایی را اندازه می‌گیرد، ۱۰- «حل‌وفصل ورشکستگی» که زمان، هزینه، پیامد و نرخ بهبود ورشکستگی‌های اقتصادی و قدرت چارچوب قانونی برای رسیدگی به موضوع ورشکستگی را بررسی می‌کند ۱۱- شاخص «قوانین بازار کار» که انعطاف قوانین و کیفیت اشتغال را اندازه می‌گیرد. ۱۲- و بالاخره شاخص "قرارداد با دولت". دو شاخص آخر با اینکه در گزارش ۲۰۲۰ ذکر شده ولی هنوز در اندازه‌گیری شاخص کل مورد محاسبه قرار نگرفته است. خاطرنشان می‌سازد که بانک جهانی شاخص سهولت کسب و کار را از دو بعد «پیچیدگی و هزینه فرآیندهای نظارتی» و «قدرت نهادهای قانونی» هم ارزیابی و دسته‌بندی می‌کند. بعد اول شش زیر شاخص اول را در بر می‌گیرد و بعد دوم نیز شامل سایر زیر شاخص‌ها است. همانطور که از زیرشاخص‌های فوق مشخص است، زیر شاخص ششم از بعد "پیچیدگی و هزینه فرآیندهای نظارتی" که به تجارت فرامرزی اختصاص دارد، ارتباط بسیار روشن و آشکاری با موضوع تسهیل تجاری دارد. در واقع برآیند و نتایج عملکردی مولفه‌های مختلف تسهیل تجاری در سطح کلی و کلان را می‌توان در نتایج و نمره و رتبه ارزیابی بدست آمده برای این زیرشاخص سراغ گرفت.

بانک جهانی در گزارش سال ۲۰۲۰ خود ۱۹۰ کشور را بر اساس امتیاز آنها در شاخص سهولت کسب‌وکار که بر اساس اطلاعات جمع‌آوری شده از کشورها محاسبه شده رتبه‌بندی کرده است. همانطور که توضیح داده شد، شاخص سهولت کسب‌وکار از ۱۲ زیرشاخص (معیار) تشکیل شده و امتیاز کشورها در هر یک از این زیرشاخص‌ها بر اساس فاصله آنها از شاخص پیشرو (۱۰۰) محاسبه شده است(در گزارش سال ۲۰۲۰ زیرشاخص یازدهم و دوازدهم فعلاً مبنای محاسبه شاخص کل قرار نگرفته است). به عبارتی هر کشوری که فاصله کمتری با شاخص پیشرو داشته باشد، امتیاز بیشتری کسب می‌کند. لازم به ذکر است که هر کدام از زیرشاخص‌ها نیز مبتنی بر مجموعه‌ای از متغیرها و مولفه‌های قابل اندازه‌گیری است که در مجموع بالغ بر ۴۱ متغیر را در ده زیرشاخص مبنای اندازه‌گیری و محاسبه قرار داده است که به دلیل رعایت اختصار از ذکر و توضیح آنها در اینجا خودداری شده است. برای مشاهده جزئیات بیشتر از هر زیرشاخص به گزارش بانک جهانی در سال ۲۰۲۰ رجوع شود.

ارزیابی وضع موجود و چالش‌های اصلی کشور با نگاه به تجارب جهانی

بطور خلاصه با بررسی تفصیلی که در مورد وضعیت تطبیقی قوانین و مقررات و فرایندهای اصلی حاکم بر تجارت خارجی ایران با الزامات و ضوابط موافقت نامه تسهیل تجاری صورت گرفت، مشخص شد که در هریک از فرایندهای حاکم بر تجارت خارجی کشور، ناسازگاری‌ها، نواقص و حلقه‌های مفقوده متعددی هم از حیث تقنینی و هم از حیث اجرایی و عملیاتی وجود دارد.^{۱۸} در عین حال در موارد متعددی نیز هم سازی و سازگاری و مطابقت با الزامات موافقت‌نامه هم در قوانین و مقررات و هم در فرایندهای کاری و اجرایی مشاهده می‌شود. اهمیت و درجه انطباق و عدم انطباق وضعیت موجود با این معیارها البته یکسان نیستند و بر همین اساس سهولت و دشواری اجرای آنها نیز متفاوت از یکدیگر خواهد بود. در حال حاضر مهم ترین عدم انطباق‌ها، نواقص و مفقوده‌هایی که در حوزه تقنینی و رویه‌های اجرایی از نظر الزامات عام موافقت نامه تسهیل تجاری وجود دارد، در خصوص برخی ابتکارات تسهیلگرانه پیش بینی شده در موافقت نامه تسهیل تجاری به شرح زیر است:^{۱۹}

- ۱- ایجاد مراکز پاسخگویی
- ۲- الزام به نشر اینترنتی
- ۳- انجام مشاوره‌های منظم میان سازمان‌های مرزی و فعالان تجاری
- ۴- پیش بینی حق اعتراض و فرجام خواهی نسبت به رویه‌های تجاری اعمالی
- ۵- ناسازگاری در خصوص ضوابط مربوط به وضع هزینه‌ها و عوارض واردات و صادرات
- ۶- بازنگری مداوم تشریفات و الزامات اسنادی در تجارت خارجی با هدف کاهش موانع غیر لازم
- ۷- ایجاد و بکارگیری پنجره واحد تجاری
- ۸- تشکیل کمیته ملی تسهیل تجاری

^{۱۸} . برای اطلاع از جزئیات بنگرید به زاهدطلبان، علی (۱۳۹۷)

^{۱۹} . بر اساس یافته‌ها و نتایج تحقیق حاضر

نگاهی به زیرساخت‌های مشوق صادرات

با تامل و تفحص در نتایج مطالعات و پژوهش‌های متعددی که در زمینه توسعه صادرات و اتخاذ اقدامات تشویقی و تسهیل‌گرانه با هدف افزایش پایدار صادرات غیرنفتی کشور صورت گرفته است، می‌توان رؤس و محورهای اصلی اقدامات تسهیل‌گرانه‌ای که لازم است دولت در حوزه صادرات مدنظر قرار دهد را شناسایی و با امعان نظر به موضوع سیاست تسهیل تجاری، سیاست‌های اصلاحی و تکمیلی لازم را توصیه کرد. با توجه به ضرورت رعایت اختصار در این گزارش، در این قسمت ابتدا به استناد مطالعات و پژوهش‌های انجام شده، به آسیب‌ها و مشکلات وضع موجود و رؤس موضوعات آن فهرست‌وار اشاره خواهد شد و سپس راه‌کارها و توصیه‌های سیاستی لازم‌ارایه می‌شود.

آسیب‌شناسی وضع موجود

با ملاحظه ابزارها و بسته‌های سیاستی گوناگونی که دولت از گذشته تاکنون برای حمایت از صادرات بکار بسته است و همچنین با امعان نظر به اهم مشکلات و مسائل جانبی و حاشیه‌ای دیگری که بر صادرات سایه افکنده است، می‌توان آنها را در چند محور اصلی شامل نظام مشوق‌های صادراتی، نظام تامین مالی و زیرساخت‌های مالی مشوق صادرات، ساختار مناطق آزاد و ویژه اقتصادی، کاستی‌های مزمن و ساختاری بخش خصوصی، ضعف حکمرانی دستگاه‌های حاکمیتی و بالاخره محدودیت‌های برآمده از اثرات تحریم طبقه بندی کرد. ذیلاً به رؤس این مشکلات و آسیب‌های وضع موجود در هر یک از زمینه‌های فوق فهرست‌وار اشاره می‌شود.

۱-۱-۸- نظام مشوق‌های صادراتی

- عدم تعیین صنایع و بنگاه‌های اولویت‌دار؛
- ادامه حمایت از خام‌فروشی،
- ادامه سیاست‌های اعطای جوایز مستقیم به جای پوشش هزینه‌ها،
- عدم وجود ساز و کار مناسب برای اجرای شفاف و نظام‌مند قوانین حمایتی
- عدم انجام به موقع و کامل تعهدات مربوطه از طرف دولت،
- عدم اعمال شفاف و ضابطه‌مند عوارض صادراتی بر کالاهای خام

۱-۸-۲- نظام تامین مالی و زیرساخت‌های مالی مشوق صادرات

- ساختار ناکارآمد تامین مالی و بیمه صادرات
- ضعف نظام تامین مالی تولید (با تاکید بر نرخ بالای بهره بانکی)
- نبود یک اگزیم بانک با معیارهای جهانی
- عدم وجود اولویت بندی برای تخصیص منابع صندوق (مانند چین)

- بالا بودن نرخ سود و کارمزد استفاده از بانک توسعه صادرات و صندوق ضمانت صادرات (مخصوصاً برای بنگاه های کوچک و متوسط)
- پایین بودن سطح پوشش بیمه ای صندوق ضمانت صادرات
- سایر ریسک های صندوق ضمانت صادرات

۳-۱-۸- ساختار مناطق آزاد و ویژه صادراتی

- دورشدن مناطق آزاد از اهداف اولیه و تبدیل شدن آن ها به سکوی واردات و قاچاق
- عدم توفیق در پیشبرد استراتژی توسعه صادرات (کمتر از یک درصد صادرات کشور از مناطق آزاد صورت می گیرد).
- ایجاد شرکتهای صوری با حیطة فعالیتهای متفاوت از اهداف مناطق آزاد
- ناکامی مناطق در جذب سرمایه خارجی و داخلی
- عدم استقرار و نظارت کامل گمرک بر تجارت در مناطق
- مکان یابی غلط مناطق ویژه و عدم کارآیی آن ها در امر صادرات

۴-۱-۸- کاستی های مزمن و ساختاری بخش خصوصی در صادرات

- مقیاس کوچک اغلب صادرکنندگان و محدودیت های مالی، نیروی انسانی، اطلاعات بازار و بازاریابی،
- رقابت منفی قیمتی صادرکنندگان در بازار های هدف
- صدور کالاهای با کیفیت نامناسب و فقدان زیرساخت های مناسب قانونی برای کنترل کیفیت صادراتی
- عدم توانایی مالی و یا تخصصی جهت کسب گواهی های کیفی اجباری و غیراجباری
- عدم حضور موثر شرکتهای مدیریت صادرات و کنسرسیوم های صادراتی
- سلطه بخش دولتی و سهم بیشتر آن در صادرات

۵-۱-۱- ضعف حکمرانی در حوزه حمایت از صادرات

- وجود نارسایی در قوانین و مقررات و تزاخم آنها
- ضعف هماهنگی در سازمان های حاکمیتی مسوول
- نامناسب بودن فضای کسب و کار
- عدم حمایت کافی از حقوق مالکیت فکری
- نوسانات و بی ثباتی ها در حوزه اقتصاد کلان
- مشکل مدیریت نرخ ارز و آثار زیانبار آن بر صادرات
- ضعف نهادهای تامین کننده اطلاعات تجاری

- ضعف دفاتر نمایندگی تجاری (رایزنان بازرگانی) در بازارهای هدف

۶-۱-۱- محدودیت های ناشی از اثرات تحریم

- دشواری نقل و انتقالات مالی
- دشواری در حمل و نقل بین المللی کالاها
- مشکلات ناشی از عدم پوشش بیمه های بین المللی
- عدم دسترسی به سایر ابزارهای معمول در تجارت خارجی
- افزایش مخاطرات مالی ناشی از دور زدن تحریم ها
- افزایش فرصت های رانت جویی و فساد
- افزایش هزینه های مبادله
- کاهش توان رقابت در مقایسه با رقبا

۲-۱- راه کارها

۵-۲-۱- مشوق های صادراتی

- اعطای مشوق های هدفمند صادراتی بر اساس معیارهای کارکردی عینی، بخشی و بنگاهی
- اولویت بندی بخش ها و بنگاه ها و بازارهای صادراتی بر اساس معیار های عینی و علمی
- حذف معافیت های مالیاتی مربوط به صادرات کالاهای خام از طریق تدوین فهرست بروز شده ای از مواد خام و کالاهای نفتی
- وضع عوارض صادراتی کالاهای خام یا با ارزش افزوده پایین.
- حذف کلیه حمایت ها و معافیت های محصولات آب بر و مخرب محیط زیست
- اصلاح تدریجی سازوکارهای اعطای مشوق های صادراتی از مستقیم به غیر مستقیم از جمله:
 - ✓ پوشش بخشی از هزینه های اخذ خدمات تخصصی بازاریابی یا مشاوره بازار در کشور هدف
 - ✓ پوشش بخشی از هزینه های اجاره دفتر نمایندگی شرکت ها در بازارهای هدف
 - ✓ پوشش بخشی از هزینه های خدمات پیش نیاز صادراتی (مانند خدمات تست آزمایشگاهی، ثبت اختراع و نشان تجاری، خدمات مشاوره ای قراردادها و حقوقی)
 - ✓ اعطاء کمک هزینه اخذ گواهینامه ها و استانداردهای صادراتی بین المللی
 - ✓ اعطاء اعتبار خریدار به واردکنندگان/خریداران در بازار هدف با نرخ سود ترجیحی
 - ✓ پوشش بخشی از هزینه های شرکت در نمایشگاه های بین المللی
 - ✓ پوشش بخشی از هزینه های تبلیغاتی و اطلاع رسانی

- ✓ پوشش بخشی از هزینه های تحقیقات بازار و تدوین طرح کسب و کار صادراتی
- ✓ پوشش بخشی از هزینه های اعزام و پذیرش هیئت های تجاری
- ✓ اعطاء گرنٹ تحقیق و توسعه (بلاعوض) معادل بخشی از میزان صادرات به بازارهای جدید در یک سال
- ✓ حمایت از حضور در مناقصات بین المللی
- ✓ اعطاء تسهیلات به میزان بخشی از هزینه های همکاری با محققان بین المللی

۲-۲-۸-تامین مالی صادرات

- بازطراحی زیرساخت های تامین مالی و بیمه صادراتی
- ادغام بانک توسعه صادرات و صندوق ضمانت صادرات در راستای ایجاد یک اگزیم بانک در رده جهانی،
- ابلاغ صنایع اولویت دار برای تخصیص منابع صندوق ضمانت صادرات
- افزایش سطح پوشش بیمه ای صندوق ضمانت صادرات مطابق معیار های جهانی
- توسعه ابزارهای تامین مالی و پوشش ریسک در صادرات

۳-۲-۱- مناطق آزاد و ویژه اقتصادی

- بازبینی سیاست ها و نظام حکمرانی مناطق ویژه و آزاد با هدف فرآوری برای صادرات
- جذب سرمایه گذاری مستقیم صادرات گرا در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی
- اصلاح نظام حکمرانی موثر در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی
- بازتعریف نقش مناطق آزاد با توجه به پتانسیل صادراتی آن ها.
- استقرار کامل گمرک در مناطق آزاد برای نظارت موثر.
- تعبیه سازوکارهای عینی سنجش عملکرد مستمر.
- حذف مناطق آزاد و ویژه بدون توجه اقتصادی مبتنی بر عملکرد

۴-۲-۸- کاستی های مزمن و ساختاری بخش خصوصی در صادرات

- تقویت همکاری و ایجاد ائتلاف های صادراتی در بازارهای هدف
- تقویت نظام استانداردها و مقررات فنی تامین کیفیت محصول
- حمایت از توسعه نظام مدیریت تضمین کیفیت
- تسهیل و تشویق شکل گیری تشکل های تخصصی صادرات محور
- تقویت بخش خصوصی و تعاونی در حوزه صادرات
- تقویت نظام های قانونی و حقوقی برای حمایت از مقیاس اقتصادی تولید بنگاه ها

۵-۲-۱- ضعف حکمرانی در حوزه حمایت از صادرات

- اصلاح و تنقیح قوانین و مقررات ذیربط
- بازپیرایی تشکیلات کلان دولت در جهت استقرار یک نظام کارآمد و هماهنگ
- تشکیل کمیته ملی تسهیل تجاری با اهداف کمی برای بهبود مستمر فضای کسب و کار
- تقویت سازوکارهای اجرایی حمایت از مالکیت فکری
- تعبیه سازوکارهای جبرانی برای نوسانات اقتصاد کلان

- طراحی و بکارگیری یک نظام نرخ ارز منعطف و موثر با اهداف حمایت از صادرات
- تولید و نشر اطلاعات و تامین مستمر اطلاعات تجاری
- تقویت نهادهای دیپلماتیک و اعزام رایزنان تجاری به بازارهای هدف صادراتی
- حمایت از مقیاس مناسب صادراتی و اصلاح سازوکارهای قانونی
- تشکیل میزهای کشوری برای کشورهای هدف
- توسعه خدمات تخصصی بازرگانی (بیمه، حمل و نقل، امور بانکی، گمرکی، ضمانت نامه صادراتی).
- ارائه خدمات ترویج تجاری (اعزام هیات ها و برگزاری نمایشگاه های تجاری).
- ارائه خدمات مشاوره ای، بازاریابی و آموزشی به صادرکنندگان
- کمک به برندسازی و ایجاد برندهای ملی در حوزه های مختلف
- کمک به شکل گیری واسطه های صادراتی (شرکت های مدیریت صادرات و کنسرسیوم ها).

محدودیت های ناشی از تحریم

- تلاش برای رفع تحریم ها از مسیر کانال های دیپلماتیک
- پیش بینی سازوکارهای اضطراری کاهنده اثرات تحریم
- تقویت مناسبات تجاری و اقتصادی با کشورهای غیر متخاصم
- تقویت حضور فعالانه در پیمان های تجاری دوجانبه و چندجانبه
- تشکیل ائتلاف های تجاری منطقه ای
- استفاده از ابزارهای جایگزین و فرصت های نوین تجاری نظیر رمزارزها و روش های تهاتری
- انعقاد پیمان های دوجانبه پولی با شرکای تجاری و توسعه سازوکارهای اجرایی مربوطه

جمع بندی و توصیه های سیاستی برای الگوی مناسب مداخله دولت در تسهیل تجاری

با اینکه بطور سنتی موضوع تسهیل تجاری تمرکز اصلی خود را بر تسهیل اقدامات محدودکننده دولت‌ها در حوزه واردات بنا نهاده است و نقطه ثقل الزامات و تعهدات و ابتکارات پیش بینی شده در موافقت‌نامه تسهیل تجاری نیز بر همین حوزه استوار است، اما در عین حال با بروز تدریجی مداخلات محدودیت آفرین و اختلال‌زای دولت‌ها در حوزه صادرات نظیر اعطای یارانه‌های صادراتی، کنترل‌های مقداری، وضع سهمیه‌ها و عوارض صادراتی و ... این قبیل مداخلات اختلال‌زا در حوزه تجارت خارجی نیز دور از چشم سازمان‌های بین‌المللی ذیربط نبوده و علاوه بر اینکه در حوزه یارانه‌ها ضوابط سفت و سخت و روشنی در نظام تجاری چندجانبه برای این موضوع وضع شده است، در حوزه تسهیل تجاری و موافقت‌نامه مربوطه نیز تدوین و نگارش ضوابط و ابتکارات تسهیل‌گرانه آن به گونه‌ای سامان یافته‌است که حتی الامکان هر دو حوزه واردات و صادرات را در برگیرد. در این گزارش نیز در بخش مربوط به واردات که بیشترین سطح مداخلات دولت را در بر می‌گیرد به تبعیت از استانداردها و نرم‌های جهانی شکل گرفته در حوزه تسهیل تجاری از جمله موافقت‌نامه تسهیل تجاری سازمان جهانی تجارت، فهرستی از اقدامات و ابتکارات تسهیل‌گرانه ای که دولت می‌تواند در دستور کار قرار دهد ارائه شد. در بخش صادرات نیز با تمرکز بر مشکلات و آسیب‌های وضع موجود و طبقه بندی آن در شش محور، راه کارهای مناسب آن نیز به استناد بررسی‌ها و مطالعات گوناگون انجام شده در این خصوص، معرفی گردید.

مجموعه سیاستهای توصیه شده در این گزارش، تصویری از وضعیت مطلوب مداخله دولت در زیرساختهای تسهیل تجاری را نشان می‌دهد. در این تصویر تصدی‌گری رنگ می‌بازد و دولت نقش تسهیل‌گری و تنظیم‌گری را توانا می‌یابد. در عین حال با عنایت به بررسی به عمل آمده از وضعیت موجود کشور در ارتباط با تسهیل تجاری و همچنین با توجه به ارزیابی کلان صورت گرفته از نظر اغلب شاخص‌های بین‌المللی ذیربط و وضعیت نامطلوب موجود، ارائه برخی پیشنهادات کلیدی و توصیه‌های سیاستی برای برون‌رفت از وضع موجود و حرکت در مسیر دستیابی به وضع مطلوب طی یک برنامه زمانی معین و مدون لازم و ضروری است. این پیشنهادات متمرکز بر کمبودها و نواقصی است که هم در بعد تقنینی و هم در بعد اجرایی اشتراک وسیعی با یکدیگر دارند. نشر اینترنتی، ایجاد مراکز پاسخگویی رسمی، فرصت اظهار نظر و مشورت با جامعه تجاری قبل از اجرای قوانین و مقررات، حق فرجام‌خواهی و استیناف، ضوابط مربوط به هزینه‌ها و عوارض واردات و صادرات، بازنگری مداوم الزامات و اسناد و رویه‌ها، ایجاد و استفاده از پنجره واحد تجاری، هماهنگی میان سازمان‌های مرزی و تشکیل کمیته ملی تسهیل تجاری از جمله مهمترین موارد و مصادیق الزامات عمومی موافقت‌نامه تسهیل تجاری هستند که در رژیم تجاری کشور ما نیز موارد عدم انطباق، نواقص و مفقوده‌های متعددی در این زمینه وجود دارد و بهبود وضعیت مدیریت تجارت خارجی کشور با اتخاذ این ابتکارات جهانشمول و همه‌گیر می‌تواند به بهبود اساسی محیط کسب و کار و تسهیل کلی تجارت اعم از بخش واردات و صادرات کمک کند. بنابراین راه‌حل‌های پیشنهادی برای این نواقص باید معطوف به حل و فصل این مشکلات و برطرف نمودن این نواقص و کمبودها باشد. چنانچه این نواقص، مغایرت‌ها و کمبودها را از دو زاویه تقنینی و اجرایی مورد بررسی قرار دهیم، اصلاحات و توصیه‌های سیاستی نیز به دو ساحت تقنینی و اجرایی ختم خواهد شد. البته مقدم بر این دو ساحت، ساحت دیگری نیز باید مورد توجه قرار گیرد و آن

حوزه نهادی است که بار اصلی این اصلاحات پیشنهادی و مدیریت کلان آن را برعهده خواهد گرفت و تاسیس هر چه سریعتر کمیته ملی تسهیل تجاری را ضروری می سازد. بر این اساس و با عنایت به مطالب ارائه شده در این گزارش و مطالعات پیشین در حوزه تسهیل تجاری، رئوس اصلاحات پیشنهادی به شرح زیر است:

۱- اصلاح قوانین و مقررات حاکم بر تجارت خارجی کشور متناسب با الزامات سیاست تسهیل تجاری به ویژه قانون مقررات صادرات و واردات و قانون امور گمرکی کشور

۲- ایجاد و تشکیل کمیته ملی تسهیل تجاری

۳- ایجاد یک پایگاه دائمی اینترنتی برای نشر کلیه قوانین و مقررات، بخشنامه‌ها، رویه‌ها، فرم‌ها و اسناد مرتبط با تجارت خارجی

۴- ایجاد سازوکاری مناسب و دائم برای بازنگری دوره‌ای رویه‌های تجاری و گمرکی با هدف تسهیل تجارت

۵- اصلاح سازوکارهای اجرایی بمنظور اخذ نظر مشورتی جامعه تجاری کشور قبل از لازم‌الاجرا شدن کلیه قوانین و مقررات و انجام مشاوره‌های منظم میان کلیه سازمان‌های مرزی و فعالان تجاری

۶- ادغام و یکپارچه‌سازی سامانه‌های جامع تجارت و پنجره واحد تجاری به منظور ایجاد و بکارگیری یک پنجره واحد حقیقی در بخش تجارت خارجی کشور

۷- اصلاح مبانی محاسبه و اخذ عوارض، هزینه‌ها و سایر حقوق وارداتی از روش درصد ارزشی به غیر ارزشی

۸- توسعه امکانات لازم برای پرداخت الکترونیکی حقوق ورودی و سایر عوارض و هزینه‌ها در کلیه گمرکات و سازمان‌های مرزی

۹- تاسیس کمیته و یا گروه کاری همکاری و هماهنگی میان سازمان‌های مرزی

۱۰- ایجاد مراکز ملی و رسمی پاسخگویی به پرسش‌های تجاری

در پایان لازم است خاطر نشان سازد پیگیری و اجرای اصلاحات مذکور، تهیه و تدوین "نقشه ملی راه" و "برنامه اقدام" مناسب برای اجرای سیاست‌های تسهیل تجاری را به امری ضروری مبدل می سازد که می تواند از با اولویت ترین اقدامات کمیته ملی تسهیل تجاری پس از تاسیس این نهاد مهم بشمار آید. در این خصوص کمیسیون اقتصادی سازمان ملل برای اروپا^{۲۱} پیشنهاد می کند که کشورها تسهیل تجارت را با بهره گیری از یک چارچوب برنامه ریزی راهبردی پیاده نموده که مشتمل بر ایجاد یک نقشه ملی راه مورد توافق باشد. این راهبرد از تسهیل تجاری، چارچوب لازم برای برنامه اصلاحی ملی در خلال یک دوره زمانی سه تا پنج ساله را فراهم می آورد. همچنین راهبرد مذکور حیطة و گستره تسهیل تجاری را نیز تعریف می کند زیرا تسهیل تجاری موضوعی پردامنه و همگانی بوده که بر چندین سیاست تاثیرگذار است. بنابر راهبرد فوق، تمامی آنچه که با اصلاح تسهیل تجاری خواستار تحقق آن هستیم، نوع فعالیت هایی که انجام

^{۲۰}. به سندی که راهبرد و برنامه ملی تسهیل تجاری را شرح می دهد "نقشه ملی راه تسهیل تجاری" گفته می شود.

^{۲۱} United Nations Economic Commission for Europe (UNECE)

منابع و مراجع

- حسینی، میرعبدالله و محسن رسولیان (۱۳۹۱)، خدمات پشتیبانی تجاری و توسعه تجارت: تخمین اثرات، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۶۴ پاییز ۱۳۹۱
- رفاح کهریز، آرش و همکاران (۱۳۹۸)، تأثیر رقابت پذیری بر عملکرد اقتصادی در کشورهای منتخب در حال توسعه و توسعه یافته، فصلنامه سیاستهای راهبردی و کلان، بهار ۱۳۹۸، دوره ۷، شماره ۱
- زاهدطلبان، علی (۱۳۹۷)، بررسی تطبیقی الزامات تسهیل تجاری با فرایندها و رویه‌های تجاری و گمرکی در ایران: راهبردها و راه کارها، موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
- سلیمانی سدهی، مجتبی و الناز میانداوآچی (۱۳۹۷)، لجستیک تجاری، نشر بازرگانی
- ضیائی بیگدلی، صادق (۱۳۹۷)، سند تحول سیاست تجارت خارجی جمهوری اسلامی ایران، موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
- گلکاران مقدم سمیرا (۱۳۹۶)، بررسی ابزارها و مشوق های صادراتی در کشورهای منتخب و نحوه بکارگیری آن در ایران، موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی
- A COMPREHENSIVE APPROACH TO TRADE FACILITATION AND CAPACITY BUILDING, USAID, ۲۰۱۵
- DOING BUSINESS 2020 AND 2019, WORLD BANK
- https://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/tradfa_e.htm
- Implementation of the WTO Trade Facilitation Agreement: The Potential Impact on Trade Costs, OECD, June ۲۰۱۵
- "Technical Notes on Trade Facilitation Measures", UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE AND DEVELOPMENT, New York and Geneva, 2011, UNCTAD/DTL/TLB/2010/1
- The Costs and Challenges of Implementing Trade Facilitation Measures (May 2013), <http://oe.cd/tfi-dev>
- The Global Enabling Trade Report 2016, World Economic Forum
- The Impact on Trade Costs (August 2011), <http://oe.cd/tfi-impact-costs>
- The Potential Impact of Trade Facilitation on Developing Countries' Trade (March 2013), <http://oe.cd/tfi-impact>
- Trade Facilitation Agreement, WTO
- Trade Facilitation Indicators (TFIs), OECD, 2015

- World economic forum, enabling trade: valuing growth opportunities, 2013
- WTO TRADE FACILITATION AGREEMENT: A BUSINESS GUIDE FOR DEVELOPING COUNTRIES, International Trade Centre (ITC), 2013

- United Nations (2006), UNCTAD, Trade Facilitation Handbook Part I, National Facilitation Bodies: Lessons from Experiences. UNCTAD/SDTE/TLB/2005/1